

PETRYCY SEBASTIAN Z PILZNA (Petricius Sebaetianus Pilsnensis) – filozof, pedagog, lekarz, ur. w 1554 w Pilźnie nad Wisłoką, zm. 11 IV 1626 w Krakowie.

Pochodził z rodziny mieszczańskiej. Początkowe nauki pobierał zapewne w rodzinnym mieście; w 1573 rozpoczął studia filozoficzne na Wydziale Artium Uniwersytetu Krakowskiego, gdzie w 1574 uzyskał bakalaureat z filozofii, co potwierdzone jest w *Liber promotionum Anno Domini 1574* (zob. *Statuta nec non liber promotionum [...]*, 213–214). Przerwał studia i udał się do Olkusza, gdzie do 1581 był nauczycielem w szkole parafialnej; tam zaprzyjaźnił się ze swoim uczniem Tomaszem Swinarskim, późniejszym rektorem olkuskiej szkoły, a następnie prof. Akademii Krakowskiej. W 1581 wznowił studia na Wydziale Artium Uniwersytetu Krakowskiego, gdzie w 1583 otrzymał promocję (z pierwszą lokatą) na magistra filozofii (zob. tamże, 226). Podjął wykłady na tym wydziale, a w 1584 jako senior bursy filozofów został członkiem Kolegium Mniejszego i objął katedrę poetyki. Wykładał m.in. literaturę starożytną (Cicero, Wergiliusz), filozofię Alberta Wielkiego, filozofię przyrody Arystotelesa na podstawie *Parva naturalia* (*De anima, De sensu et sensato, De divinatione*), także logikę, politykę i astronomię (objaśniał „Tablice pruskie” E. Rheinholda, oparte na obliczeniach M. Kopernika). W 1588 został skierowany do prowadzenia wykładów z retoryki w szkole przygotowawczej w Krakowie (późniejsze Gimnazjum Władysława Nowodworskiego). W 1589 P. podjął studia medyczne w Padwie, które ukończył doktoratem w 1590. Z padewskim doktoratem z medycyny wrócił do Krakowa, z nadzieją wejścia w skład członków Wydziału Lekarskiego, napotkał jednak na trudności, więc w semestrze letnim 1590 podjął wykłady na Wydziale Artium.

W 1591 odbył publiczną dysputę inkorporacyjną, tzw. *responsio pro loco „De natura, causis, symptomatis morbi Gallici eiusque curatione”* („O istocie, przyczynach, objawach i leczeniu kiły”). Oficjalnie dyskusja została przyjęta, jednak na skutek niechęci Wydziału Lekarskiego do P., sprawa inkorporacji nie została załatwiona. W tej sytuacji P. przeniósł się w 1591 do Lwowa. Kilkuletnią aktywną działalność P. w tym mieście zahamowały nieszczęścia rodzinne (śmierć żony oraz jedynej córki). Wrócił do Krakowa ok. 1600 i przyjął stanowisko przybocznego lekarza bpa krakowskiego kard. Bernarda Maciejowskiego.

W 1606 udał się do Moskwy jako lekarz przyboczny wojewody Jerzego Mniszcha, by wziąć udział w ceremonii zaślubin Maryny Mniszchówny z Dymitrem Samozwańcem. Po upadku Dymitra, P. został uwięziony i osadzony w moskiewskim więzieniu; tam dokonał przekładu na język pol. zbioru pieśni lirycznych Horacego; zbiór ten ogłosił w Krakowie w 1609 pt. *Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego tęskliwie w liryckich pieśniach zawarty* (pt. *Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego*, wyd. J. Łoś, Kr 1914; oprac. A. Trojak, Kr 2004). Zwolniony z więzienia pod koniec 1607 wrócił do Krakowa. W 1608 został członkiem Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Krakowskiego i jako prof. tego wydziału rozpoczął wykłady. Popadł jednak w konflikt z profesorami tego wydziału: w 1613 z prof. Grzegorzem Skrobkowicem, a w 1615 z prof. Walentym Fontaną; w wyniku konfliktu P. zrezygnował w 1616 z katedry i opuścił wydział, zachowując jednak prawa akademickie. Podłoże konfliktu miało charakter doktrynalny: P. reprezentował dominujące w lekarskim środowisku padewskim poglądy tzw. metodyków, przyjmujących mechanistyczny punkt widzenia w tłumaczeniu zjawisk chorobowych i w lecznictwie, natomiast w krakowskiej uczelni obowiązywał tradycyjny kierunek tzw. dogmatyków.

Ostatnie 10 lat życia P. spędził w Krakowie jako ceniony lekarz. W 1620 ustanowił Fundację historiografa uniwersyteckiego (stanowisko to objął najstarszy syn P. – Jan Innocenty, prof. medycyny), ufundował także stypendium dla dwóch niezamożnych studentów pochodzących z Pilzna i dokonał zapisów na cele uniwersyteckie. Zmarł w Krakowie, a wykonany jeszcze za jego życia nagrobek znajduje się w kościele o. franciszkanów.

DOROBEK NAUKOWY I PRZEKŁADY. Spuścizna pisarska P. obejmuje kilka krótkich traktatów medycznych, przekłady z Horacego oraz to, co stanowi jego największe osiągnięcie – przekład na język pol. dzieł Arystotelesa z zakresu „filozofii praktycznej”, czyli *Etyki*, *Ekonomiki* i *Polityki*, które P. opatrzył komentarzami w formie krótkich *Przestróg* i obszernych, samodzielnych kwestii, mających niekiedy charakter rozprawek luźno związanych z przekładanym tekstem, tzw. przydatków lub dokładów, które, umieszczone na końcu każdego rozdz., objaśniają przełożony tekst. Przekłady te opublikowano w Krakowie; jako pierwsza ukazała się w 1601 *Ekonomika (Ekonomika Arystotelesowa albo raczej nauka domowego gospodarstwa, z dokładem ksiąg dwoje, nowe, uzupełnione nowymi „przydatkami”* wyd. Kr 1618). W 1605

ukazał się przekład *Polityki* pt. *Polityki Aristotelesowej, to jest rządu Rzeczypospolitej, z dokładem ksiąg ośmiorgo* (I–II, Kr 1605; *Przydatek do trzech ksiąg „Polityki” Arystotelesowej* (frg.), w: *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*, oprac. Z. Ogonowski, Wwa 1979, I 95–117), następnie została wydana *Etyka* (*Etyki Aristotelesowej, to jest jako się każdy ma na świecie rządzić, z dokładem ksiąg dziesięciorga, pierwsza część, w której ksiąg pięciorgo*, Kr 1618); część druga, mimo zapowiedzi w tytule, nie ukazała się. Przekład P. był dziełem pionierskim, kładącym podwaliny pod rozwój pol. terminologii filozoficznej.

Przekładu dokonywał P. nie z oryginału gr., lecz z łac.: I i III księgi *Ekonomiki* przełożył z wersji łac. Leonarda Bruniego (Aretinusa), II księgę *Ekonomiki* z wersji Joachima Camerariususa; przekładu *Polityki* również z tekstu Aretinusa; w przekładzie *Etyki* sięgnął do łac. wersji Jana Bernarda Felicjanusa (z II poł. XVI w.).

W swoich komentarzach opierał się na dorobku wielu komentatorów „filozofii praktycznej” Arystotelesa: w *Ekonomice* wykorzystał komentarze J. Camerariususa, w *Polityce* – Piotra Victoriusa (Pietro Vettori), w *Etyce* – scholia autorów gr.: Eustratiusa, Anonima i Ephessiusa (w przekładzie łac. Felicjanusa). Dotyczyło to głównie redagowania tzw. przestróg i докладów, natomiast przy redakcji komentarza rzeczowego, tzw. przydatków, sięgał także do innych źródeł. Przy komentarzu *Ekonomiki* wykorzystał rękopiśmienny tekst Ludwika Septaliusa *De ratione familiae*, w komentarzu do *Polityki* czerpał z pracy ang. scholastyka z XVI w. Johna Casusa *Sphaera civitatis [...]* (F 1589). Sporządzając „przydatki” do *Etyki*, korzystał z prac dwóch komentatorów Arystotelesa: Franciszka Piccolominiego *Universa philosophia de moribus* (Ve 1583) i Johna Casusa *Speculum quaestionum moralium in universam Aristotelis [...] Ethicen [...]* (Oxoniae 1585). Z wymienionych źródeł korzystał obficie, ale nie szedł za nimi niewolniczo; starał się, by stały się przystępne dla pol. czytelników, stąd pomijał trudne zagadnienia metafizyczne, upraszczał argumentację dialektyczną, a swoje komentarze nasycił pol. realiami. P. jako pierwszy dał w języku pol. gruntowne opracowanie *Etyki*, *Ekonomiki* i *Polityki* Arystotelesa. W swych komentarzach ujawnił swoje poglądy filozoficzne, polityczno-społeczne i pedagogiczne, a także historyczne i poetyckie. Komentarze P. wydano pt. *Pisma wybrane* (I–II,

Wwa 1956, I: *Przydatki do Etyki Arystotelesowej*, II: *Przydatki do Ekonomiki i Polityki Arystotelesowej*).

W dziedzinie problematyki społeczno-politycznej poruszał w swych komentarzach zakres zagadnień występujących w ówczesnej pol. literaturze politycznej; piętnował wady społecznego i politycznego ustroju Polski: ucisk mieszczań i chłopów, nadużycia szlachty, słabość władzy; domagał się wzmocnienia pozycji monarchy i ochrony warstw uciskanych. Nie zbudował jednolitego programu reform, ale dzięki arystotelesowskiej nauce o społeczeństwie pogłębił teoretyczną i filozoficzną refleksję nad poglądami społecznymi.

POGLĄDY FILOZOFICZNE. W zakresie filozofii poglądy P. oparte były na arystotelizmie z domieszką koncepcji stoickich (prymat etyki) i scholastycznych. Dzielił filozofię na „naturalną” (filozofia przyrody) i „obyczajową” (filozofia moralna), uważał, że ta druga bardziej nadaje się do popularyzacji. Nie dokonywał wyraźnego rozróżnienia między filozofią a naukami szczegółowymi, z których większość zaliczał do filozofii. Uznając prymat etyki, inne działy filozofii, jak teorię poznania i metafizykę, uwzględniał w mniejszym stopniu. W teorii poznania podkreślał znaczenie empirii, odróżniając obserwację zjawisk przyrodniczych od samoobserwacji i „doświadczenia” innych ludzi, przydatnego w naukach moralnych, które nie mają wg niego tego stopnia pewności, co wiedza ścisła. Stosował metodę indukcyjną, opartą na doświadczeniu; metodę dedukcyjną ograniczał do metafizyki; krytykował przesadną sylogistykę i dialektykę, podkreślał znaczenie zdrowego rozsądku oraz consensus communis, zwł. w zagadnieniach moralnych.

Przyjmując prymat rozumu nad wolą, wolność woli i scholastyczny podział władz psychicznych, był bliski doktrynie perypatetycko-tomistycznej, to samo odnosi się do pojęcia dobra i celu człowieka, z wyraźnym rozróżnieniem ostatecznego celu pozaziemskiego, czyli Boga, od doczesnego szczęścia na ziemi, którym zajmuje się etyka. W pojęciu i podziale cnót przejętym od Arystotelesa, widoczne są akcenty stoickie (cnota jest wartością samą w sobie). Perypatetycką etykę uzupełnił chrześcijańskimi cnotami teologicznymi wiary, nadziei i miłości, które uznał za najwyższe dopełnienie etyki naturalnej; równocześnie kładł nacisk na rolę cnót i sprawności umysłowych.

Wg P., filozofia to nie tyle umiłowanie mądrości, co modrość życiowa, mistrzyni dobrego życia. Temu przekonaniu dał wyraz w przekładzie *Ekonomiki*, dedykując ją Mikołajowi Oleśnickiemu, kasztelanowi radomskiemu. „Nie dlatego bowiem człowiek jest szczęśliwym, iż dostatek złota ma, ale iż mądrości i dobroci, własnych darów Bożych, uczestnikiem będąc, blisko przystępuje do własności boskiej. Słusznie zaprawdę filozofia, to jest mądrość, nazwana jest obrazem Bożym, jasnością rozumu, wodzem żywota, porządkiem życia, obyczajów źródłem, duszą praw, światłością ludzką, umiejętnością wszystkich rzeczy, iż kto ją ma, wszystko z nią ma, co człowiekowi, aby właśnie człowiekiem był, mieć potrzeba. Przeto jako u narodów inszych nie tylko w przednich, ale i w podłych ludzi uszach już dawno ta wszelakiej pocziwości nauczycielka, filozofia, brzmi, tak też przystoi, aby wždy kiedy z nami własnym naszym językiem rozmawiała [...]” (*Pisma wybrane*, II 12).

P. podkreślał znaczenia pracy w zdobywaniu cnoty oraz we wszystkich dziedzinach życia – wyteżona praca miała służyć społeczeństwu i popularyzacji filozofii w Polsce w języku ojczystym.

Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849 (wyd. J. Muczkowski), Kr 1849; W. Rubczyński, *O filozoficznych poglądach Sebastiana P. z Pilzna w jego „Przestrogach” i „Przydatkach”*, Kr 1908; W. Wąsik, *Sebastian P. z Pilzna i jego epoka. (Ze studiów nad dziejami filozofii w Polsce i recepcją Arystotelesa)*, I–III, Wwa 1923–1935; K. Grzybowski, *Wstęp*, w: Sebastian Petrycy z Pilzna, *Pisma wybrane*, I, Wwa 1956, XIII–XLIV; *Sebastian P. Uczony doby Odrodzenia*, Wr 1957; S. Szpilczyński, *Doktor Sebastian P. z Pilzna (1554–1626)*, Wwa 1961; P. Czartoryski, *Wczesna recepcja „Polityki” Arystotelesa na Uniwersytecie Krakowskim*, Wr 1963, 92–96, 112–114, 117–118, 126, 129; I. Orchelówna, *Poglądy metodologiczne Sebastiana P. z zakresu filozofii*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria E* (1965) z. 1, 3–18; H. Barycz, *Nad życiem, charakterem i osobowością twórczą Sebastiana P.*, w: tenże, *W blaskach epoki Odrodzenia*, Wwa 1968, 295–326; W. Wąsik, *System pedagogiczny Sebastiana P. z Pilzna*, Wwa 1968; P. Czartoryski, FPS 314–317; *Historia nauki polskiej, VI: Dokumentacja bio- bibliograficzna [...]* (oprac. L. Hajdukiewicz), Wr 1974, 506–507; J. Totoń, *Sebastian P. z Pilzna, lekarz, filozof*, *Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie* 10 (1978) z. 1, 57–65; H.

Barycz, PSB XXV 703–707; NKorbut III 98–101; A. Budzyńska-Daca, *Cnoty i retoryka w dziele Sebastiana P. z Pilzna*, Ka 2005.

Kazimierz Wójcik